

M. TVLLII CICERONIS
TVSCULANARVM
QVAESTIONVM

AD

B R V T V M

LIBER IV.

DE

RELIQUIS ANIMI PERTUR-
BATIONIBUS.

ICUM multis locis nostrorum hominum ingenia virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime his in studiis, quæ sero admodum expetita, in hanc civitatem e Græcia transfulerunt. Nam cum a primo urbis ortu, regiis institutis, partim etiam legibus, auspiciis, caeremoniæ, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum peditumque descriptio, tota res militaris, divinitus esset constituta; tum progressio admirabilis incredibilisque cursus

ad

ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio republica liberata. Nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque majorum, & disciplina ac temperatione civitatis loquamur. Aliis hæc locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de Republica scripsimus. Hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conservata & culta videantur. Erat enim illis pæne in conspectu præstanti sapientia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem; idque cum conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Quis enim est, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta est, in hisque primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum adeorum doctissimas voces aures clausas fuisse? Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem, Py-

thagoreum a posterioribus existimatum. Nam cum Pythagoræ disciplinam & instituta cognoscerent, regisque ejus æquitatem & sapientiam a majoribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Et de conjectura quidem hætenus. Vestigia autem Pythagoreorum quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas a cogitationum intentione, cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina. Quamquam id quidem etiam XII Tabulæ declarant, conditum solitum esse carmen; quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege sanxerunt. Nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magistratum, fides præcinunt; quod

proprium ejus fuit, de qua loquor, discipli-
næ. Mihi quidem Appii Cæci carmen, quod
valde Panætius laudat epistola quadam, quæ
est ad Q. Tuberone[m], Pythagoreorum vide-
tur. Multa etiam sunt in nostris institutis du-
cta ab illis; quæ prætereo, ne ea, quæ pe-
perisse ipsi putamur, aliunde didicisse videa-
mur. Sed, ut ad propositum redeat oratio; 5
quam brevi tempore, quot & quanti poetæ,
qui autem oratores exstiterunt? facile ut ap-
pareat, nostros omnia consequi potuisse, si-
mul ut velle cœpissent. Sed de ceteris studiis
alio loco & dicemus, si usus fuerit, & sæpe
diximus. Sapientiæ studium vetus id qui- 3
dem in nostris; sed tamen, ante Lælii æta-
tem & Scipionis, non reperio, quos appella-
re possim nominatim. Quibus adolescentibus
Stoicum Diogenem, & Academicum Carne-
dem video ad senatum ab Atheniensibus mis-
sos esse legatos, qui cum reipublicæ nullam
unquam partem attigissent, essetque eorum
alter Cyrenæus, alter Babylonius, nunquam
profecto scholis essent excitati, neque ad il-
lud munus electi, nisi in quibusdam princi-
pibus, temporibus illis, fuissent studia do-
ctrinæ. Qui cum cetera litteris mandarent,
alii jus civile, alii orationes suas, alii monu-

menta majorum; hanc amplissimam omnium
 artium bene vivendi disciplinam vita magis,
 6 quam litteris, persecuti sunt. Itaque illius
 veræ elegantisque philosophiæ, quæ ducta a
 Socrate in Peripateticis adhuc permanfit, &
 idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Aca-
 demici eorum controversias disceptarent, nul-
 la fere sunt, aut pauca admodum Latina mo-
 numenta; five propter magnitudinem rerum,
 occupationemque hominum, five etiam, quod
 imperitis ea probari posse non arbitrabantur:
 cum interim, illis silentibus, C. Amasinius
 exstitit dicens: cujus libris editis, commota
 multitudo contulit se ad eandem potissimum
 disciplinam, five quod erat cognitu perfaci-
 lis, five quod invitabat illecebris blandæ vo-
 luptatis; five etiam, quia nihil prolatum erat
 7 melius, illud, quod erat, tenebant. Post Ama-
 finium autem multi ejusdem æmuli rationis
 multa cum scripssent, Italiam totam occu-
 paverunt: quodque maximum argumentum
 est, non dici illa subtiliter, quod & facile
 ediscantur, & ab indoctis probentur, id illi
 4 firmamentum esse disciplinæ putant. Sed de-
 fendat quod quisque sentit: sunt enim judi-
 cia libera: nos institutum tenebimus, nullius
 que unius disciplinæ legibus adstricti, quibus

in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. Quod cum sæpe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concludetur. Ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, acta res est sic.

M. Dicat, si quis vult, qua de re disputari velit. *A.* Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. *M.* Aegritudine quidem, hesternae disputatione videbatur; nisi forte temporis causa assentiebare. *A.* Minime vero; nam mihi egregie probata est oratio tua. *M.* Non igitur existimas cadere in sapientem aegritudinem? *A.* Prorsus non arbitror. *M.* Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo: sublata igitur aegritudine, sublatus est metus. Restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. *A.* Sic prorsus intelligo. *M.* Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi e portu egredientes

5 paululum remigare? *A.* Quidnam est istuc? nou enim intelligo. *M.* Quia Chrysippus & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt; spinas partiendi & definiendi prætermittunt. Quærebam igitur, utrum panderem vela orationis statim, an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. *A.* Isto modo vero: erit enim hoc totum, quod quæro, ex 10 utroque perfectius. *M.* Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. *A.* Faciam equidem; tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Græcis. *M.* Enitar equidem; sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam quæ Græci πάθη vocant, nobis *perturbationes* appellari magis placet, quam *morbos*; in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar, qui animum in duas partes dividunt; alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. In partcipe rationis ponunt tran-

quillitatem, id est, placidam quietamque constantiam; in illa altera motus turbidos, tum iræ, tum cupiditatis, contrarios inimicosque rationi. Sit igitur hic fons. Utamur tamen, ^{II} in his perturbationibus describendis, Stoicorum definitionibus & partitionibus; qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissime.

Est igitur Zenonis hæc definitio, ut per- ⁶ turbatio sit, quod *πάθος* ille dicit, averſa a recta ratione, contra naturam, animi commotio. Quidam brevius, perturbationem esse appetitum vehementiorem; sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius disceſſerit a naturæ constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quatuor. Ex bonis libidinem, & lætitiā; ut sit lætitiā, præſentium bonorum; libido, futurorum. Ex malis metum & ægritudinem nasci censent; metum, futuris: ægritudinem, præſentibus. Quæ enim venientia metuuntur, eadem afficiunt ægritudine instantia. Læti- ¹² tia autem & libido in bonorum opinione versantur, cum libido ad id, quod videtur bonum, injecta & inflammata rapiatur; lætitiā, ut adpta jam aliquid concupitum, efferatur & gestiat. Natura enim omnes ea, quæ bo-

na videntur, sequuntur, fugiantque contraria. Quamobrem simul objecta species cuiuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. Id cum constanter prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici βέλησιν appellant, nos appellamus *voluntatem*. Eam illi putant in solo esse sapiente, quam sic definiunt: Voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat: quæ autem ratione adversa, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata; quæ in
13 omnibus stultis invenitur. Itemque, cum ita movemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. Nam cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud *gaudium* dicitur: cum autem inaniter & effuse animus exsultat, tum illa lætitia gestiens vel nimia dici potest; quam ita definiunt: sine ratione animi elationem. Quoniamque, ut bona natura appetimus, sic a malis natura, declinamus; quæ declinatio si cum ratione fiet, *cautio* appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapiente; quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus: est igitur metus, ratione adversa, cautio; præsentis autem mali, sapien-
14 tis affectio nulla est. Stulti autem ægritudo

est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi, adversante ratione, contractio. Sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ, quoniam ægritudini nulla constantia opponitur.

Sed omnes perturbationes iudicio censentur fieri & opinione. Itaque eas definiunt prefertius, ut intelligatur non modo quam vitiosæ, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur: lætitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur: metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur: libido, opinio venturi boni, quod sit ex usu jam præsens esse atque adesse. Sed quæ iudicia, quasque opinioniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat; metus recessum quandam animi & fugam; lætitia profusam hilaritatem; libido effrenatam appetentiam. Opinionem autem, quam in omnes definitio-

nes superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem.

- 16 Sed singulis perturbationibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur: ut ægritudini, invidentia, (utendum est enim, docendi causa, verbo minus usitato; quoniam invidia non in eo, qui invidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, moeror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si quæ sunt de genere eodem. Sub metum autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malevolentia, [lætans malo alieno], delectatio, jactatio, & similia. Libidini ira, excandescencia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera ejusmodi.
- 8 Hæc autem definiunt hoc modo: Inviden-
17 tiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant invidenti. Nam si quis doleat ejus rebus secundis, a quo ipse lædatur, non recte dicitur invidere; ut si Hæctori Agamemnon. Qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem

dicitur, ut & in laude, & in vitio nomen hoc sit. Nam & imitatio virtutis, æmulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis: & est æmulatio, ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obrectatio autem est ea, quam intel-¹⁸ ligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiverit. Misericordia est ægritudo ex miseria alterius, injuria laborantis. Nemo enim parricidæ aut proditoris supplicio misericordia commovetur. Angor est ægritudo pre-
mens. Luctus ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo. Moeror, ægritudo flebilis. Aerumna, ægritudo laboriosa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum ejulatu. Sollicitudo, ægritudo cum cogitatione. Molestia, ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis. Desperatio, ægritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subjecta sunt¹⁹ sub metu, ea sic definiunt: Pigritiam, metum consequentis laboris: Pudorem & terrorem, metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, me-

tum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii,

Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem, metum subsequenter, & quasi comitem pavoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem. Voluptatis autem par-
 20 tes hoc modo describunt, ut Malevolentia sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: Delectatio, voluptas suavitate auditus animum deleniens: &, qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum; quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ voluptates. Jaëctatio est voluptas gestiens, & se efferens insolenti-
 21 tius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiuntur, ut Ira sit libido poeniendi ejus, qui videatur læsisse injuria: Excandescencia autem, sit ira nascens, & modo existens, quæ *ἰσχυρὸς* Græce dicitur: Odium, ira inveterata: Inimicitia, ira ulciscendi tempus observans: Discordia, ira acerbior, intimo odio & corde concepta: Indigentia, libido inexplibilis: Desiderium, libido ejus, qui nondum adfit, videndi. Distinguunt illud etiam

ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de
quodam aut quibusdam : quæ *παθηγορήματα*
dialectici appellant; ut habere divitias, ca-
pere honores. Indigentia, rerum ipsarum est,
ut honorum, ut pecuniæ. Omnium autem ²²
perturbationum fontem esse dicunt, Intem-
perantiam; quæ est a tota mente & a recta
ratione defectio, sic averfa a præscriptione
rationis, ut nullo modo appetitiones animi
nec regi, nec contineri queant. Quemadmo- ^{IO}
dum igitur temperantia sedat appetitiones, & ²³
efficit, ut hæ rectæ rationi pareant, conser-
vatque considerata judicia mentis: sic huic
inimica intemperantia, omnem animi statum
inflammat, conturbat, incitat. Itaque & ægri-
tudines, & metus, & reliquæ perturbationes
omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum cum
sanguis corruptus est, aut pituita redundat,
aut bilis, in corpore morbi ægrotationesque
nascuntur; sic pravarum opinionum contur-
batio, & ipsarum inter se repugnantia, sani-
tate spoliât animum, morbisque perturbat.
Ex perturbationibus autem primum morbi
conficiuntur, quæ vocant illi *νοσήματα*, ea-
que, quæ sunt eis morbis contraria, quæ ha-
bent ad res certas vitiosam offensionem at-
que fastidium: deinde ægrotationes, quæ ap-

pellantur a Stoicis ἀρρώσθηματα, hisque item
 oppositæ contrariæ offensiones. Hoc loco ni-
 mium operæ consumitur a Stoicis, maxime
 a Chrysippo, dum morbis corporum compa-
 ratur morborum animi similitudo. Qua ora-
 24 tione prætermiffa minime necessaria, ea, quæ
 rem continent, pertractemus. Intelligatur
 igitur, perturbationem, jactantibus se opi-
 nionibus inconstanter & turbide, in motu esse
 semper: cum autem hic fervor concitatioque
 animi inveteraverit, & tanquam in venis me-
 dullisque infederit, tum existit & morbus,
 & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis
 II morbis ægrotationibusque contrariæ. Hæc,
 quæ dico, cogitatione inter se differunt, re-
 quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex li-
 bidine & lætitia. Nam cum est concupita pe-
 cunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quæ-
 dam Socratica medicina, quæ sanaret eam
 cupiditatem, permanat in venas, & inhæret
 in visceribus illud malum, existitque mor-
 bus & ægrotatio, quæ avelli inveterata non
 25 possit; eique morbo nomen est avaritia. Si-
 militerque ceteri morbi: ut gloriæ cupidi-
 tas, ut mulierofitas, ut ita appellem eam, quæ
 Græce Φιλογυνεία dicitur; ceterique similiter
 morbi ægrotationesque nascuntur. Quæ au-

tem sunt his contraria, ea nasci putantur a metu: ut odium mulierum, quale in *μισογύνῳ* Attilii est; ut in hominum univ^{er}sum genus, quod accepimus de Timone, qui *μισάνθρωπος* appellatur; ut inhospitalitas est. Quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt & odierunt. Definiunt autem animi ægrotationem, 26 opinionem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda, inhærentem & penitus insitam. Quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt: Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem & penitus insitam, tanquam fugienda. Hæc autem opinatio est, judicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quædam subjecta sunt, avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupedia, & si qua similia. Est autem avaritia, opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda, inhærens & penitus insita; similisque est ejusdem generis definitio reliquarum. Of- 27 fensionum autem definitiones sunt ejusmodi, ut inhospitalitas sit opinio vehemens, valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens & penitus insita; similiterque definitur & mulierum odium, ut Hyppolyti, & ut Timonis, generis humani.

- 12 Atque ut ad valetudinis similitudinem veniamus, eaque collatione utamur aliquando, sed parcius, quam solent Stoici; ut sunt alii ad alios morbos procliviores; (itaque dicimus gravedinosos quosdam, quosdam terminosos, non quia jam sint, sed quia sæpe sint;) sic alii ad metum, alii ad aliam perturbationem. Ex quo in aliis anxietas, unde anxii; in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt: estque aliud iracundum esse, aliud iratum; ut differt anxietas ab angore. Neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec qui anxii, semper anguntur: ut inter ebrietatem & ebriositatem interest: aliudque est amatores esse, aliud amantes. Atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas late patet: nam pertinet ad omnes perturbationes.
- 28 In multis etiam vitiis apparet: sed nomen res non habet. Ergo & invidi, & malevoli, & lividi, & timidi, & misericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. Hæc igitur proclivitas ad suum quodque genus, a similitudine corporis, ægrotatio dicatur, dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas. Sed hæc in bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, *facilitas* nominetur, in malis *proclivitas*, ut significet

laptionem : in neutris habeat superius nomen. Quo modo autem in corpore est mor-¹³
 bus, & ægrotatio, & vitium; sic in animo.
morbum appellant totius corporis corruptio-
 nem : *ægrotationem*, morbum cum imbecil-²⁹
 litate : *vitium*, cum partes corporis inter se
 dissident; ex quo pravitas membrorum, di-
 stortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus
 & ægrotatio, ex totius valetudinis [corporis]
 conquassatione & perturbatione gignuntur;
 vitium autem, integra valetudine, ipsum ex
 se cernitur. Sed in animo tantummodo cogi-
 tatione possumus morbum ab ægrotatione se-
 jungere. *Vitiositas* autem est habitus, aut
 affectio in tota vita inconstans, & a se ipsa
 dissentiens. Ita fit, ut in altera, corruptione
 opinionum morbus efficiatur & ægrotatio;
 in altera inconstantia & repugnantia. Non
 enim omne vitium partes habet dissidentes:
 ut eorum, qui non longe a sapientia absunt,
 affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa,
 dum est insipiens, sed non distorta, nec pra-
 va. morbi autem & ægrotationes, partes sunt
 vitiositatis; sed perturbationes, sintne ejus-
 dem partes, quæstio est. vitia enim, affectio-
 nes sunt manentes; perturbationes autem,
 moventes, ut non possint affectionum manen-

[30] tium partes esse. Atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis: sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas; sunt item in animo. Ut enim corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, e quibus constamus; sanitas sic animi dicitur, cum ejus judicia, opinionesque concordant: eaque animi est virtus; quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequenter, nec habentem ullam speciem suam: sed sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum
 31 conturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate; eaque dicitur pulchritudo: sic in animo, opinionum judiciorumque æquabilitas & constantia, cum firmitate quadam & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati similes, similibus verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur; quæ eadem ingenii etiam laus habetur, propter

animi multarum rerum brevi tempore per-
cursionem. Illud animorum corporumque ¹⁴
dissimile, quod animi valentes morbo tentari
non possunt, corpora possunt: sed corporum
offensiones sine culpa accidere possunt, ani-
morum non item; quorum omnes morbi &
perturbationes ex aspernatione rationis eve-
niunt. Itaque in hominibus solum existunt.
nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in
perturbationes non incidunt. Inter acutos ³²
autem, & inter hebetes interest, quod inge-
niosi, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi
in morbum & incidunt tardius, & recrean-
tur ocyus; hebetes non item. Nec vero in
omnem morbum ac perturbationem animus
ingeniosi cadit; non enim in ulla efferata &
immania: quædam autem humanitatis quo-
que habent primam speciem, ut misericordia,
ægritudo, metus. Aegrotationes autem mor-
bique animorum difficilius evelli posse pu-
tantur, quam summa illa vitia, quæ virtuti-
bus sunt contraria. Morbis enim manentibus,
vitia sublata esse non possunt, quia non tam
celeriter sanantur, quam illa tolluntur. Ha- ³³
bes ea, quæ de perturbationibus enucleate
disputant Stoici; quæ logica appellant, quia
differuntur subtilius: ex quibus quoniam tan-

quam e scrupolis cotibus enavigavit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus; modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. *A.* Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus alias: nunc vela, quæ modo dicebas, expectamus
 15 & cursum. *M.* Quando & aliis locis de vir-
 34 tute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est affectio animi constans conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis; ex ea profiscuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quamquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. Hujus igitur virtutis contraria est vitiositas (sic enim malo, quam malitiam, appellare eam, quam Græci *κακία* appellant. Nam malitia, certi cujusdam vitii nomen est; vitiositas, omnium) ex qua concitantur perturbationes, quæ sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum concitatique motus, averfi a ratione, & inimicissimi mentis vitæque tranquillæ. Important enim ægritudines anxias atque acerbæ, animosque affligunt, & debilitant metu:

iidem inflammant appetitione nimia ; quam
 tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, im-
 potentiam quandam animi, a temperantia &
 moderatione plurimum dissidentem. Quæ si 35
 quando adepta est id, quod ei fuerat concu-
 pitum, tum fertur alacritate, ut nihil ei con-
 stet, quod agat: ut ille, qui voluptatem ani-
 mi nimiam, summum esse errorem arbitratur.
 eorum igitur malorum in una virtute posita
 sanatio est. Quid autem est non miserius so- 16
 lum, sed foedius etiam, & deformius, quam
 ægitudine quis afflictus, debilitatus, jacens?
 cui miseriæ proximus est is, qui appropin-
 quans aliquod malum metuit, exanimatus-
 que pendet animi. Quam vim mali signifi-
 cantes poetæ, impendere apud inferos saxum
 Tantalo faciunt,

*Ob scelera, animique impotentiam, & su-
 perbiloquentiam.*

Ea communis poena stultitiæ est. Omnibus
 enim, quorum mens abhorret a ratione, sem-
 per aliquid, aliis dolor, aliis terror impendet.
 Atque ut hæ tabificæ mentis perturbationes 36
 sunt, ægritudinem dico & metum; sic hila-
 riores illæ, cupiditas, avide semper aliquid
 expetens, & inanis alacritas, id est, lætitia
 gestiens, non multum differunt ab amentia;

Ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum & temperantem, alias constantem continentemque dicimus. nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quod nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita pervulgatum illud esset, ut jam proverbii locum obtineret, *hominem frugi omnia recte facere*; quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisque magnifice dicere videntur.

17 Ergo is, quisquis est, qui moderatione &
37 constantia quietus animo est, sibi que ipse placatus, ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futilli gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quærimus, is est beatus; cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo? Nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua brevitæ vitæ magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvissum accidere possit, nihil inopinatum, nihil

omnino novum? Atque idem ita acrem in 38
omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vivendi; ut quemcunque casum fortuna invexerit, hunc apte & quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus, perfecte atque absolute beatos efficit; idemque concitatus, & abstractus ab integra certa que ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem.

Quocirca mollis & enervata putanda est 39
Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt; sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardentius, aut adeptus efferas te insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristitia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia; sapientes ne attingat quidem omnino. Etenim

40 quis erit tandem modus iste? Quæramus enim modum ægritudinis, in quo operæ plurimum ponitur. Aegre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est; sed tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam causam a vita recesserit: moderatius igitur ferre debuit. Quid si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo nova, sed ea modica; magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, 18 quæ non sustineretur. Qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucata præcipitaverit, sustinere se, cum velit. Ut enim id non potest; sic animus perturbatus & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino; quæque crescentia perniosa sunt, 42 eadem sunt vitiosa nascentia. Aegritudo autem, ceteræque perturbationes, amplificatæ certe pestiferæ sunt: igitur etiam susceptæ continuo in magna pestis parte versantur. Etenim ipsæ se impellunt, ubi semel a ratione discessum est; ipsæque sibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens,

nec reperit locum consistendi. Quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbaciones approbent, an moderatam injustitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum: quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataque semel proclive labuntur, sustinerique nullo modo possunt. Quid, quod iidem Peripatetici perturbaciones istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis esse dicunt, multoque & in hostem, & in improbum civem vehementiores iratorum impetus esse; leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitent: *Proelium rectum est hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria.* Hæc nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus solum disputant: imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ: oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ. Quæ etiam si non adsit, tamen verbis,

atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui irasci nesciat; eamque, quam *lenitatem* nos dicimus, vitioso *lenitudinis* nomine appellant. Nec vero solum hanc libidinem laudant (est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido) sed ipsum illud genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum; nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset; quærentibusque respondebat, Miltiades tropæis se e somno suscitari. Cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se agebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophiæ denique ipsius principes nunquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent: ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid esset, quod disci posset, eo veniendum judicaverunt. Num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam ægritudinem, quam nos ut tætram & immanem belluam fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt consti-

tutam, ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiiis affici se in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur ejus, qui & ignominiam & infamiam ferunt sine dolore. Morderi est melius conscientia; ex quo est illud e vita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius,

Heu me miserum!

tum severus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod tubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicunt: misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas: ipsum illud æmulari, obtrektare, non esse inutile, cum aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se: metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita disputant, ut ressecanda esse fateantur; evelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? *A.* Mihi vero dicere aliquid; itaque exspecto, quid ad ista.

21 *M.* Reperiam fortasse: sed illud ante. vi.
 47 desne, quanta fuerit apud Academicos vere-
 cundia? plane enim dicunt, quod ad rem per-
 tineat. Peripateticis respondetur a Stoicis,
 digladientur illi, per me licet; cui nihil est
 necesse, nisi ubi sit illud, quod verisimillimum
 videatur, anquirere. Quid est igitur, quod
 occurrat in hac quaestione, quo possit attingi
 aliquid verisimile, quo longius mens huma-
 na progredi non potest? definitio perturba-
 tionis; qua recte Zenonem usum puto. Ita
 enim definit, ut *perturbatio sit adversa ra-
 tione, contra naturam, animi commotio*: vel
 brevius, ut *perturbatio sit appetitus vehemen-
 tior*: vehementior autem intelligatur is, qui
 48 procul absit a naturae constantia. Quid ad
 has definitiones possim dicere? atqui haec
 pleraque sunt prudenter acuteque differen-
 tium: illa quidem ex rhetorum pompa, *ar-
 dores animorum, cotesque virtutum*. An vero
 vir fortis, nisi stomachari coeperit, non po-
 test fortis esse? gladiatorum id quidem; quam-
 quam in eis ipsis videmus saepe constantiam:
 colloquuntur, congrediuntur, queruntur, ali-
 quid postulant, ut magis placati, quam irati
 esse videantur. Sed in illo genere sit sane Paci-
 deianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius,

*Occidam illum equidem, & vincam, si id
quaeritis, inquit:*

*Verum illud credo fore, in os prius acci-
piam ipse,*

*Quam gladium in stomacho Fulvi ac put-
monibu' sisto.*

*Odi hominem: iratus pugno: nec longius
quidquam*

*Nobis, quam dextrae gladium dum accomo-
det alter:*

*Usque adeo, studio atque odio illius, effe-
ror ira.*

At sine hac gladiatoria iracundia videmus 22
progredientem apud Homerum Ajacem mul- 49
ta cum hilaritate, cum depugnaturus esset
cum Hectore: cujus, ut arma sumsit, ingres-
sio lætitiā attulit sociis, terrorem autem ho-
stibus; ut ipsum Hectorem, quemadmodum
est apud Homerum, toto pectore trementem,
provocasse ad pugnam poeniteret. Atque hi
collocuti inter se, priusquam manum conse-
rerent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa qui-
dem pugna iracunde rabioseve fecerunt. Ego
ne Torquatum quidem illum, qui hoc cogno-
men invenit, iratum existimo Gallo torquem
detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium
ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus, De 50

Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel jurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Halienum Pelignum scuto protexerit, gladiumque hosti in pectus infixerit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem invaserit: video enim utrumque comminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire coeperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in coelum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, fustulit fortitudo, iratumne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota levitatis; neque enim est

23 ulla fortitudo, quæ rationis est expers. Con-

51 temnendæ res sunt humanæ; negligenda mors est: patibiles & dolores & labores putandi. Hæc cum constituta sunt iudicio atque sententia, tum est robusta illa & stabilis fortitudo: nisi forte quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit,

Nunquam privatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Ti. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rempublicam salvam esse vellet, se sequi iussit. Nescio, ecquid 52 ipsi nos fortiter in republica fecerimus: si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quidquam similis insanix, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insanix. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? quid Achille Homérico scedius? quid Agamemnone in iurgio? nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam: satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod & insani & ebrii multa faciunt sæpe vehementius. Semper Ajax fortis; fortissimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cum, Danaïs inclinantibus,

Summam rem perfecit manu, proelium restituit insaniens.

Dicamus igitur utilem insaniam. tracta de-24
finitionem fortitudinis: intelliges, eam sto-53

macho non egere. Fortitudo est igitur affectio animi, legi summæ in perpetiendis rebus obtemperans; vel conservatio stabilis iudicii in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis & repellendis; vel scientia rerum formidolosarum contrariarumque perferendarum aut omnino negligendarum, conservans earum rerum stabile iudicium; vel brevius, ut Chrysippus, Nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene deficientis, ut putant Stoici; sunt enim omnino omnes fere similes; sed declarant communes notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chrysippus? Fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo ac perferendo, summæ legi parens sine timore. Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat, metuo ne soli philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam atque involutam? qua aperta, quis est, qui aut bellicatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quid-

54 quam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nonne ista colligunt? remove perturbationes, ma-

xime.

ximeque iracundiam: jam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita differunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne coenum. At non semper. Commove: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Laceſſe: jam videbis furentem. Quid? iſta bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis eſt cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque eſt utilis? eſt igitur aliquid, quod perturbata mens melius poſſit facere, quam conſtans? an quiſquam poteſt ſine perturbatione mentis irasci? Bene igitur noſtri, cum omnia eſſent in moribus vitia, quod nullum erat iracundia ſœdus, iracundos ſolos *morofos* nominaverunt. Ora-²⁵ torem vero irasci minime decet; ſimulare non⁵⁵ dedecet. An tibi irasci tum videmur, cum quid in cauſis acrius & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus tranſactis & præteritis orationes ſcribimus, num irati ſcribimus?

Et quis hoc animadvertit? Vincite - -

Num aut egiffe unquam iratum Aefopum, aut ſcripſiſſe exiſtimamus iratum Accium? aguntur iſta præclare, & ab oratore quidem melius, ſi modo eſt orator, quam ab ullo hiſtrione; ſed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem vero laudare cujus eſt li-

bidinis? Themistoclem mihi & Demosthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen & tranquilla esse debent. Jam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commodè dixit Afranius,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.
 Dixit enim de adolescente perduto ac dissolutio: nos autem de constanti viro ac sapienti quærimus. Et quidem ipsam illam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. Utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest; nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? Non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus; sed alios, si possumus, levare ægritudine. Obtrectare vero alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis, cum sit æmulantis, angere alieno bono, quod ipse non habeat; ob-

tractantis autem, angī alieno bono, quod id etiam alius habeat? qui id approbari possit, te ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem 57
malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido cupiditasve sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? Libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fuisse lateque possint; sed brevissime illo modo, Sapientiam esse rerum divinarum & humanarum scientiam, cognitionemque, quæ cujusque rei causa sit; ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam gravitatem constantiamque perturbet? an improvisum aliquid, aut repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini evenire possit? Nam quod ajunt, nimia refecari oportere, naturalia relinquere; quid tandem potest esse naturale, quod idem

nimum esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. Quæ evellenda & extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt.

27 Sed quoniam suspicor, te non tam de sa-
58 piente, quam de te ipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus, quanta sint, quæ a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. Est enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa atque inimica natura, ut corporibus tot res salutare, animis nullam invenerit; de quibus hoc etiam est merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo major est in eis præstantia & diviniore, eo majore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglecta, multis implica-
59 tur erroribus. Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio est: simul enim quærere te de sapientia: quæris autem fortasse de te.

Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes: nam neque omnis ægritudo una ratione sedatur: alia est enim lugenti, alia miseranti, alia invidenti

adhibenda medicina. Est etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio: Utrum ad universam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior; an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasque melius adhibeatur oratio; & utrum illud non videatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut, si quis ægre ferat, se pauperem esse, idne disputes, paupertatem malum non esse; an hominem ægre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius: ne, si forte de paupertate non persuaferis, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. Sed omnis ejusmodi perturbationis animi placatione abluatur illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia, aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo: verumtamen hæc est certa & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri videmus, cum objicimus moerentibus imbecillitatem animi effeminati, cumque eorum gravitatem

constantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur. Quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis, esse voluptatem bonum; alius autem, pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia avocari potest. Illa autem altera ratio & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem subtilior, sed raro
 61 proficit, neque est ad vulgus adhibenda. Quædam autem sunt ægritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam sit ad eum admovenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium philosophorum. Inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione averfas, esse vitiosas: ut, etiam si mala sint illa, quæ metum ægritudinemve, bona, quæ cupiditatem lætitiave moveant; tamen sit vitiosa ipsa commotio: constantem enim quendam volumus, sedatum, gravem, humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum & fortem vi-

rum dicimus. Talis autem nec moerens, nec timens, nec cuplens, nec gestiens esse quisquam potest: eorum enim hæc sunt, qui eventus humanos superiores, quam suos animos esse ducunt. Quare omnium philosophorum, 29 ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. Itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ea tollatur, non est quærendum, bonum illud, necne sit, quod libidinem moveat; sed libido ipsa tollenda est: ut siue quod honestum est, id sit summum bonum, siue voluptas; siue horum utrumque conjunctum, siue illa tria genera bonorum; tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. Continet autem omnem sedationem animi humana in conspectu posita natura; quæ quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio lexque vitæ. Itaque non sine causa, cum 63 Orestem fabulam doceret Euripides, primos tres versus revocasse dicitur Socrates:

*Neque tam terribilis ulla fando ratio est,
Nec sors, nec ira coelitus inVectum malum,
Quod non natura humana patiendo efferat.*

Est autem utilis ad persuadendum, ea, quæ acciderint, ferri & posse & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt; etsi ægritudinis sedatio & hesternæ disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) moerore & dolore conscripsimus; quodque vetat Chrysippus, ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris
 30 magnitudo concederet. Sed ægritudini, de
 64 qua fatis est disputatum, finitimus est metus, de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut ægritudo præsentis, sic ille futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam, metum esse dicebant, alii autem metum, præmolestiam appellabant, quod esset quasi dux consequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia: nam videndum est in utrisque, ne quid humilè, summissum, molle, effeminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quamquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, levitate dicendum est; tamen multum prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. Itaque, siue casu accidit, siue consilio, percommode factum est, quod eis

de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte & de dolore, primo & proximo die disputatum est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hætenus.

Videamus nunc de bonorum, id est, de 31
lætitia & de cupiditate. Mihi quidem in to- 65
ta ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationes, una res videtur causam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis, tolerabilia; sic in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna & lætabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum & bonorum: ut, si jam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in bonis, aut in malis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione malevolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus, corrigendus. Atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis & malis, negare unquam lætitia affici posse insipientem, quod nihil unquam haberet boni. Sed loquimur 66
nunc more communi. Sint sane ista bona,

quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates, cetera: tamen in eis ipsis potiundis exsultans gestiensque lætitia, turpis est; ut, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio; eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia in fruendo; & ut nimis afflictis molestia, sic nimis elati lætitia jure judicantur leves: & cum invidere ægritudinis sit; malis autem alienis voluptatem capere, lætitia: utrumque immanitate & feritate quadam proponenda, castigari solet. Atque ut confidere decet, timere non decet; sic gaudere decet, lætari non decet, quoniam docendi
 67 causa a gaudio lætitiâ distinguimus. Illud jam supra diximus, contractionem animi recte fieri nunquam posse, elationem posse: aliter enim Nævianus ille gaudet Hector,

Laetus sum

*Laudari me abs te, pater, laudato viro:
 aliter ille apud Trabeam,*

*Laena delinita argento nutum observabit
 meum,*

*Quid velim, quid studeam: adveniens digito
 impellam januam:*

*Fores patebunt: de improvviso Chrysis ubi
 me adspexerit,*

*Alacris obviam mihi veniet, complexum ex-
optans meum,*

Mihi se dedet.

Quam hæc pulchra putet, ipse jam dicet,

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

Hæc lætitia quam turpis sit, satis est diligen- 32
ter attendentem penitus videre. Et ut tur- 68
pes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum
fruuntur Venereis voluptatibus; sic flagitiosi,
qui eas inflammato animo concupiscunt. To-
tus vero iste, qui vulgo appellatur amor, (nec,
hercule, invenio, quo nomine alio possit ap-
pellari) tantæ levitatis est, ut nihil videam,
quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

--- deum qui non summum putet,

*Aut stultum, aut rerum esse imperitum exi-
stimet:*

Cui in manu sit, quem esse dementem velit,

*Quem sapere, quem insanire, quem in mor-
bum injici,*

*Quem contra amari, quem arcessier, expeti
quem.*

O præclaram emendatricem vitæ, poeticam! 69
quæ amorem, flagitii & levitatis auctorem,
in concilio deorum collocandum putet. De
comœdia loquor; quæ, si hæc flagitia non
probaremus, nulla esset omnino. Quid ait
ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

*Tu m' amoris magis, quam honoris, serva-
visli gratia.*

Quid ergo? hic amor Medæe quanta miseria-
rum excitavit incendia! atque ea tamen
apud alium poetam patri dicere audet, se con-
jugem habuisse

*Illum, amor quem dederat, qui plus pollet,
potiorque est patre.*

33 Sed poetas ludere sinamus, quorum fabulis
70 in hoc flagitio versari ipsum videmus Jovem.

Ad magistros virtutis, philosophos veniamus:
qui amorem negant stupri esse, & in eo liti-
gant cum Epicuro, non multum, ut opinio
mea fert, mentiente. Quis est enim iste amor
amicitiæ? cur neque deformem adolescentem
quisquam amat, neque formosum senem? Mi-
hi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata
consuetudo videtur; in quibus isti liberi &
concessi sunt amores. Bene ergo Ennius,

*Flagitii principium est nudare inter cives
corpora.*

qui ut sint, quod fieri posse video, pudici,
solliciti tamen & anxii sunt; eoque magis,
71 quod seipsi continent & coercent. Atque,
ut muliebres amores omittam, quibus ma-
jorem licentiam natura concessit: quis aut
de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ ve-

lint; aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur & cupiat Lajus? quid denique homines doctissimi & summi poetæ de se ipsi & carminibus edant, & cantibus? fortis vir in sua republica cognitus, quæ de juvenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. Maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum, apparet ex scriptis. Atque horum 34 omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui amoris auctoritatem tribueremus. Stoici vero & sapientem amaturum esse dicunt; & amorem ipsum, conatum amicitiae faciundæ ex pulchritudinis specie definiunt. Qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio; fit sane: vacat enim omni libidine. hæc autem de libidine oratio est. Sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est:

*Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim
curæ.*

At id erat deis omnibus curandum, quemad- 73
modum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem!

Nihil verius. Probe & ille,

Sanusne es, qui temere lamentare?

Sic insanus videtur etiam suis. At quas tra-
goedias efficit?

*Te, Apollo sancte, fer opem, teque, omni-
potens Neptune, invoco,*

Vosque adeo venti,

Mundum totum se ad amorem suum suble-
vandum conversurum putat: Venerem unam
excludit, ut iniquam:

Nam quid ego te appellem, Venus?

74 eam prae libidine negat curare quidquam;
quasi vero ipse non propter libidinem tanta
35 flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affe-
cto hæc adhibenda curatio est, ut & illud,
quod cupiat, ostendatur quam leve, quam
contemnendum, quam nihili sit omnino, quam
facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel
omnino negligi possit. Abducendus est etiam
nonnunquam ad alia studia, sollicitudines,
curas, negotia: loci denique mutatione, tan-
quam ægroti [non] convalescentes, sæpe cu-
75 randus est. Etiam novo quodam amore ve-
terem amorem tanquam clavo clavum ejicien-
dum putant: maxime autem admonendus,
quantus sit furor amoris. Omnibus enim ex

animi perturbationibus est profecto nulla vehementior: ut, si jam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitude: sed ut hæc omittas, perturbatio ipsa mentis in amore, fœda per se est. Nam ut illa præteream, quæ sunt furoris; 76 hæc ipsa per sese quam habent levitatem, quæ videntur esse mediocria?

--- injuriæ,

Suspiciones, inimicitiae, induciae,

Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules

Ratione certa facere, nihilo plus agas,

Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Hæc inconstantia mutabilitasque mentis, quem non ipsa pravitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi judicio susceptam, nisi voluntariam. Et enim si naturalis amor esset, & amarent omnes, & semper amarent, & idem amarent; neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret.

Ira vero, cum diu perturbat animum, 36 dubitationem insanix non habet: cujus im- 77

pulsu existit etiam inter fratres tale iurgium :

*Quis homo te exsuperavit unquam gentium
impudentia?*

Quis autem malitia te?

Nosti quæ sequuntur. Alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimæ contumeliæ : ut facile appareat, Atrei filios esse, ejus, qui meditatur poenam in fratrem novam :

Major mihi moles, majus miscendum malum,

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Quo igitur hæc erupit moles? audi Thyestem ipsum :

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser

Mandem natos.

Eorum viscera apponit: quid est enim, quo non progrediatur eodem ira, quo furor? Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente; horum enim potestas in totum animum esse debet. His aut subtrahendi sunt ii, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsam colligere, nisi dissi-

diffipatas animi partes rursus in suum locum cogere?) aut rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira. Defervescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytæ, qui cum villico factus esset iratior, *Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem?* Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? (potest utilis esse infania?) aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira? aut alius alio magis iracundus esset; aut finem haberet prius, quam esset ulta, ulciscendi libido; aut quemquam pœniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus; qui cum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi. Quibus cognitis, quis est, qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem esse in opi-

80 nione. Et, si fidentia, id est, firma animi confisio, scientia quaedam est & opinio gravis, non temere assentiens; diffidentia quoque est metus expectati & impendentis mali. Et, si spes est expectatio boni; mali expectationem esse necesse est metum. Ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo, Ergo ut constantia, scientiæ; sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid, ii sunt ita constituti, quasi mala valetudine animi; sanabiles tamen: ut Socrates dicitur, cum multa in conventu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi infusa, sed ratione a se
81 dejecta diceret. Ergo, ut optima quisque valetudine affectus potest videri, utut natura ad aliquem morbum proclivior; sic animus alius ad alia vitia propensior. Qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant e falsis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesque proclivior. Inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur

quam perturbatio; citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur.

Sed cognita jam causa perturbationum, 38
quæ omnes oriuntur ex judiciis opinionum & 82
voluntatibus, sit jam hujus disputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut majus aut utilius optari, quam hæc, quæ a nobis hoc quatrIduo disputata sunt. Morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, adjunximus sedationem ægritudinis; quæ nullum homini malum majus est. Etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia; tamen ita ceteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo & perturbatos dicere solemus; at eos, qui se ægritudini dediderunt, miseros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. Itaque non fortui- 83
to factum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim de ægritudine, & de ceteris perturbationibus disputaremus: in ea est enim fons miseriarum & caput. Sed & ægritudinis & reliquorum animi morborum una sanatio est: omnes opinabiles esse & volun-

tarios, eaque re fuscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari. his enim malis infidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. Aut igitur negemus, quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit; aut cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni & beati volumus esse, omnia adjumenta & auxilia petamus bene beateque vivendi.

Q
Tu
nob
pro
dum
rati
tuis,
se co
propt
fortun